

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՅԱԿՈԲ ՕՇԱԿԱՆ

(1883 — 1948)

Ներկայ դարու առաջին յիսնամեակի ընթացքին, թերեւս ոչ ոք առանձինն այնքան ազդած է Արեւմտահայ Գրականութեան վրայ՝ որքան Յակոբ Օշական: Նախ Պոլսոյ, բայց մանաւանդ արտասահմանի մէջ Օշական ամենէն վճռական դեր մը ունեցաւ՝ ինքզինք գտնել փորձող գրականութեան մը տալու ուրոյն գիմագիծ, հոգեբանութիւն, ոճ եւ ուղղութիւն:

Քսանհինգ տարիներ անցած են Օշականի մահէն. տարիներ՝ որոնց ընթացքին ան շարունակած է իր խորօրինակ ազդեցութիւնը ունենալ մեր գրական կեանքին վրայ: Անկաշառ քննադատի, պայծառ իմացականութեան եւ հիանալի գրագէտի իր հմայքը տակաւին մեզ բոլորս իրեն կը կապէ, իրեն կը գիմենք՝ իրեւ մեր մեծ ուսուցչին:

Օշական այն բացառիկ անհատն է, որ միաժամանակ մեծատաղանդ գրագէտ—արուեստագէտ է ու գրական քննադատ. այս երկուքը շատ քիչ անգամ իրարու դուգահեռ կ'ընթանան: Արտաշէս Յարութիւնեան եւ Արշակ Չօպանեան միջակ քննադատներ են, եւ համեմատաբար յաջողած գրագէտներ: Օշական այս երկուքն է մեծ յաջողութեամբ, ու, աւելին՝ Հայ Գրականութեան տեսարանը: Իր քննադատի վաստակը կը հիմնուի ոչ այնքան առօրեայ, պարագայական քննադատութիւններու վրայ — որոնք իրենց նկարագրին իսկ պատճառով կարճ կեանքի մը դատապարտուած են —, որքան մեր գրականութեան մասին իր տեսութիւնները եւ գիտողութիւնները ամփոփող «Համապատկեր»ներու կոթողական շարքին վրայ: Հնգուսդէպ է որ քննադատներ իրենց մահէն ետք շարունակեն մնալ բաղմութիւններու յիշողութեան մէջ, եւ իրենց գործը տեւէ ու ապրի. Օշականի քննադատական—տեսական վաստակը ընդհակառակը՝ կարծէք ժամանակին հետ կը բիւրեղանայ, կը յստականայ եւ աղամանդի գիմացկունութիւն կը ստանայ: Մեր մէջ սխալ ըմբռնուած «քննադատութիւն»ը ան արուեստի բարձրացուց: Եթէ իր երկտասարդութեան, ամէն բան «հարթող» քննադատն էր, աւելի վերջ եղաւ գործվալի ուսուցիչը ամէն անգամ որ իր գիմացը ունենար բռնիք ունեցող տաղանդ մը. այնքան դեղուն էր իր սիրտը վաւերական տաղանդներու հանդէպ, որքան խիստ էր գրականութիւնը ձիարձակարան կարծող կեղծաւորներուն պարագային: Երբ կը գովէր՝ լակոնական ոճի նմուշ կու տար կարծէք, այնքան կշռուած եւ զուսպ էին իր խօսքերը. երբ կը քնն-

194-98

նադատէր՝ իր բառերը բամպակով շղարչուած չէին եւ արդար ու մաքուր զայրոյթ կ'արտայայտէին:

Իր գրական-քննադատական ամբողջ գործունէութեան խաւրիսը անայայլ սէրն էր, սէր՝ մեր ժողովուրդին, մշակոյթին, տաղանդին, մեր հոգիին համար. իր կեանքի բոլոր վերիվայրումներուն ընթացքին, իր իմացականութեան շրջափոխութիւններուն ամբողջ տեսողութեան, այդ սէրը անփոփոխ մնաց. կամ, եթէ փոխուեցաւ իսկ՝ աւելի ամբանալու, արմատանալու, կիրքի վերածուելու համար էր: Այդ մշտաբոց կիրքն էր զինք վարողը, մըղողը, եւ իր ստեղծագործութեան մէջէն ոսկիէ երիզի նման մեր ժողովուրդին հանդէպ զգացուած խորունկ հաւատքն է որ կ'երկարի, միշտ ինքզինք զգացնելով մերթ իրր կարկաչ եւ երբեմն ալ իրբեւ ընդերկրեալ խալ որոտ: Արեւմտահայ Գրականութեան իր ուսումնասիրութիւնը՝ խնդրոյ առարկայ գրագէտներու գործին քննութեանն անդին գացող, Արեւմտահայ կեանքը պեղող, պրպրտող եւ ազգային մեր նկարագիրն ու հոգեբանութիւնը կազմող տարրերը երեւան բերող, օտար ազդեցութիւնները նշող, հայկականը ցոյցնող համայնագիտարան մըն է: Օջականի համապարփակ իմացականութիւնը միայն կրնար նման հսկայական աշխատանքի մը լծուիլ եւ յաջողութեամբ իրագործել մեր գրականութեան համար այն՝ ինչ որ Կոմիտաս Վարդապետ հայ երաժշտութեան համար քրաւ, կամ Թորամանեան՝ հայ ճարտարապետութեան: Գիտակից հպարտութեամբ եւ բնականութեամբ կը գործածէր «Իմ ժողովուրդս» բացատրութիւնը, ուրիշներու մօտ ծիծաղելի, այլ իր պարագային այնքան հասկնալի, այնքան դեղեցիկ, այնքան յարմար: Կարծէք մեր ժողովուրդն իսկ մարմնացնէր՝ իր թերութիւններով, իր տառապանքով, տաղանդով, սիրտով եւ նկարագրով:

Քննադատական իր արուեստը ամենէն առաջ խաչակրութիւն մըն էր կեղծին դէմ, սուտին դէմ: Կը խորչէր մեր գրականութեան մէջ գրեթէ նկարագիր զարձած սուտ յուզումներէն, լացերէն, իգականին մօտեցող զգացումներու այն հիւանդ կախ ներքութեանէն եւ անձնակեղծոն արուեստէն՝ որ այս դարու առաջին տասնամեակին մանաւանդ գրեթէ չարժուծի վերածուած էր: Կ'ատէր ինչ որ բնական չէր, ինչ որ ինքնարուիս արտայայտութիւն չէր, ինչ որ փնտռուած, աշխատուած եւ ի վերջոյ թուղթին տարուած բառ էր, առանց ջերմութեան: Մեր գրականութեան կը վերադառնար օտար չմարսուած ազդեցութիւններ, հանգանակներ, ուղղութիւններ, խորթ՝ մեր ոգիին, անհամապատասխան՝ հայ գրականութեան զարգացման մակարդակին, մտահոգութիւններուն, մտասուեւոտմին: Սորապէս կը գնահատէր եւրոպական գրականութիւններու լաւագոյն ստեղծագործութիւնները. կը հասկնար դանոնք՝ ուրեմն կը սիրէր, եւ այդ սէրը կ'ուզէր տեսնել նաեւ հայ գրողներու մօտ:

Բայց իրբեւ ստեղծագործող գրագէտ, Յակոբ Օջական մասնաւոր սեղ մը կը գրաւէ Արեւմտահայ արդի Գրականութեան մէջ. իր հէքիաթները, պատմութեանքները, պատկերները, վիպակները, թատերերգութիւնները եւ վէպերը հոգեբանական վերլուծութի

սքանչելի օրինակներ են, մեր մէջ քիչ անգամ փորձուած եւ յաջողած: Զապէլ Եսայեանի հետ, հոգեբանական վէպի լատագոյն վարպետը պիտի մնայ Օշական, մանաւանդ իր «գետ վէպ»ով՝ «Մնացորդաց»ով: Իր գրական ժառանգութեան ամբողջական հրատարակութիւնը, օր մը, մեղի պիտի տայ հիանալի առիթ մը՝ ծանօթանալու Օշականի գրականութեան բոլոր երեսներուն, իր «խոնարհ» հերոսներով եւ հայ գիւղի ջինջ նկարագրութեամբ:

Յակոբ Օշականի գրական-քննադատական գործունէութեան դուգահեռ է ուսուցչութիւնը, որ կ'երկարի երկար տարիներու վրայ, Կիպրոսի Մելգոնեան Հաստատութենէն մինչեւ Երուսաղէմի ժառանգաւորացը: Մանաւանդ հոս, Դպրեւանքի ուսումնական միջոցորտին մէջ, Օշական իրրեւ ուսուցիչ իր դերին եւ շրջանակին մէջ էր՝ ուսուցանելով, վերլուծելով, սրբագրելով, դասախօսելով, միշտ ուսանողութեան հետ, սիրող եւ սիրուած, յարգող եւ յարգուած: Իր բախտաւոր աշակերտները ամենէն քաղցր յիշատակներ միայն կը պահեն իրմէ, այդ պարզմիտ եւ անսեթեւեթ դիւղացիէն, այդ բազմաճիւղ զարգացումով հիանալի ուսուցիչէն եւ արուեստագէտէն: Միշտ ինքզինք նորոգող դասախօսն էր ան, յամառ ընթերցող մը, որ ինքնակրթանքի շնորհիւ տէր էր միշտ աճող գիտութեան՝ մարդկային կեանքը հետաքրքրող գլխաւոր գրեթէ բոլոր նիւթերու շուրջ: Իր իմացականութիւնը, մինչեւ վերջ պայծառ եւ արթուն, նորին առջեւ բաց, բնախօսական թերեւս ինչ անհասկնալի գործողութեամբ մը արտաքին աշխարհէն եւ ընթերցումներէն կ'ընկալէր ինչ որ անհրաժեշտ էր, գեղեցիկ, յիշողութեան մէջ պահուելու արժանի: Եւ այդ բացառիկ յիշողութեամբ է որ Օշականի դասախօսութիւններն ու խօսակցութիւնը, վէպերն ու քննադատական ուսումնասիրութիւնները այնքան կենդանի, այնքան վառ եւ այնքան լեցուն կ'ըլլային:

Յակոբ Օշական հայ գիրին, հայ մշակոյթին մեծագոյն ծառագոյն էր, նուիրուած եւ մոլեռանդ պահապանը. քննադատի իր մտրակով Գրականութեան տաճարէն հեռացուց անարժանները, լայն բացաւ դուռերը ընտրեալներուն առջեւ, եւ անվհատ պայքարեցաւ բարձր, մաքուր, գաղափարապաշտ եւ մանաւանդ հայեցի գրականութեան մը համար: Իրա՛ւ գրագէտն էր ան, իրա՛ւ քննադատ-տեսաբանը, իրա՛ւ Հայր: Իր ժառանգութիւնը եւ իր անձին օրինակը միշտ ներշնչումի աղբիւր պիտի ըլլան սերունդներու համար:

Ա. Գ.